

Vilepuhuja ei ole pealekaebaja

Vilepuhumine on ettevõtte juhtidele väärtuslik häirekellasüsteem, mille abil korrupsioonile ja muudele pettustele juba eos jälile jõuda. Küll aga jääb häirekell päris tummaks, kui juhid ei tõesta, et teavitajaid hinnatakse ja kaitstakse, kirjutab vabaühenduse Korrupsioonivaba Eesti arengukoordinaator Carina Paju.

EY 2018. aasta pettuseriskide uuringu kohaselt avastatakse ligi kolmandik pettustest vihjete abil. Rahvusvaheline statistika näitab, et see osa kasvab hüppeliselt, kui ettevõtted võtavad kasutusele konfidentsiaalsust ja anonüümsust tagavad vihjeliinid. Kui nii, miks rohkem Eesti juhte vilepuhumist ei prioritseeri?

Teavitaja tembeldatakse reeturiks

Kui eesrindlikud tippjuhid näevad vilepuhumist riskijuhtimise ja sisekontrolli asendamatu osana, teevad teised endale teavitajate reeturiteks tembeldamise ja marginaliseerimisega karuteene. Töötaja peaks olema lojaalne ettevõttele, mitte selle vastu töötama. Lojaalne töötaja aga kaitseb ettevõtte vara, mitte ei õhnesta selle jalgealust.

Vaadakem kas või Danske Banki vilepuhujat: nagu enamik teavitajaid, üritas ta Eesti filiaalis toimuvast teada anda ettevõtte sees. Kui teda ei kuulatud, lahkus ta tööpostilt ning raha pesti pangas rahulikult edasi. Praegust fiaskot oleks ettevõtte saanud kas või osaliselt vältida, kuid otsustas hoopis silma kinni pigistada.

Seni skandaalivabal ettevõttel on ehk raske seda aduda, kuid pettuste ennetamine ja varane avastamine kaitsevad nii ettevõtte mainet kui finantse. Statistika järgi lähevad 60 kuud kestnud pettuskeemid ettevõttele maksma keskmiselt 20 korda rohkem kui alla kuue kuu kestnud pettused, mistõttu neid, kes avastamisele kaasa aitavad, tuleb julgustada. Tüüpiline vilepuhuja üritab teavitust edastada vaid kord või kaks, mistõttu on oluline, et vihjeid kohe kuulataks ning teavitajaga adekvaatselt ümber käidaks.

Vaikimine pole alati kuld

Rahvusvaheliste standardite järgi peaks üks ettevõtte aasta jooksul saama 12,5-14 vihjet iga 1000 töötaja kohta. Ei saa öelda, et Eesti ülejäänud maailmast nii erinev on, et meil sama ei kehtiks - seda enam, et vilepuhumiskanaliid edukalt sisseseadnud ettevõtetes täitub see number juba praegu.

Töötajad peavad mõistma, et väärkäitumisest peab ja saab ohutult teada anda. Vihjete puudumisel pole juhtkond suurima tõenäosusega lihtsalt valdkonnale piisavalt tähelepanu pööranud. Proovi töötaja või keskastmejuhina palju tahes, aga kui juhtkond ei tõesta ega kinnita, et vilepuhumine on julgustatud ning teavitajat ei oota karistus ega kättemaks, ei tule ka vihjeid.

Eesrindlikeimas Eesti ettevõtetes on selge, et teemast tuleb rääkida söögi alla ja söögi peale, juhtkonnal teema olulisust kinnitada koosolekutel ja uute töötajate koolitustel, sellest kirjutada siseveebis, riputada üles plakateid, jagada voldikuid ja esile tõsta häid eeskujusid. Vahel töötavad isegi kõige lihtsamad lahendused nagu vihjepostkastide ülesriputamine. Pole oluline, et meetmed oleksid kõrgtehnoloogilised, vaid et need kõnetaksid töötajat, oleksid mugavad kasutada ning, ehk see kõige olulisem, pakuksid turvatunnet.

Võib arvata, et kui me innustame vilepuhumist, suureneb mõttetute vihjete arv hüppeliselt, mis suurendab halduskoormust ja seega ka kulusid. Kindlasti – ning parem ongi teada kõigest, mis toimub, kui usaldada vaikust.

Vaja on usaldusisikut

Kui võtta kasutusele eraldi vihjeliinid, mis tagavad konfidentsiaalsust ja anonüümsust, suureneb vihjete osakaal pettuste avastamisel 30%-lt keskmiselt 46%-ni. Miks?

Muidugi on ideaalne olukord, kui töötaja julgeb avatult ja otse juhi juurde probleemist rääkima minna. Vahel puudutab probleem aga just juhti või ei taha tunnistaja enda nime kuidagi asjaga siduda. Just selleks otstarbeks on hea nimetada sõltumatu usaldusisik (siseaudiitor, personalijuht või jurist) või delegeerida teavituste vastuvõtmine hoopis ettevõttest välja kolmandale osapoolale, nt advokaadibüroole või kompetentsele konsultatsioonifirmale. Tõsielulised on lood, kus nii juhtkonna teemale pühendumuse ja vihjeliinide avamise järel inimesed aastaid kogutud tõenditega lagedale tulevad.

Kindlasti ei tasu end piirata vaid töötajatelt vihjete kogumisega, vaid avada oma ettevõtte vihjekanalid nii koostööpartneritele, hankeahelale kui ka avalikkusele. Lausa kolmandik vihjeid võib tulla väljastpoolt ettevõtet ennast.

Pettuste suurimateks kaotajateks on statistiliselt just väiksemad ettevõtted, mille kahju juhtumi kohta on keskmiselt 200 000 USD – kaks korda rohkem kui üle 100 töötajaga ettevõtetel. Enamikel juhtudel ettevõtte kaotatud raha enam ei näe, mistõttu võib juba üks selline juhtum osutuda saatuslikuks.

Samuti on selge, et väiksemas ettevõttes ei ole mõistlik sisse seada ülikeerulisi süsteeme. Küll aga tuleb arvestada, et väikeses kollektiivis on teavitaja isikut teistel kergem tuvastada, mistõttu on teavitaja kaitsel ja uurimise diskreetsusel veelgi suurem tähtsus.

Artikkel põhineb KVE töötubadel Eesti ettevõtjatega ning Anna Rombergi (Cargotec) esitlusel jaanuarikuisel ärietiika ja vilepuhumise seminaril.

Statistika: Sertifitseeritud Finantspettuste Uurijate Ühingu (ACFE) «Report to the Nations» (2018)